

LIBER SECUNDUS.

47 Secundi explanationem in Ezechiel voluminis, o virgo Christi Eustochium, istud est exordium (Cap. V. — Vers. 1 seqq.) *Et tu, fili hominis, sume tibi gladium acutum, (a) quasi rovaculum tonsorium (sive) radentem pilos, (b) et trahere per caput tuum, et barbam tuam, et assumes tibi stateram ponderis, et divides eos. Tertiam partem igne combures in medio civitatis iuxta completionem dierum conclusionis [Vulg obsidionis], et tertiam partem concides gladio in circuitu ejus; tertiam vero aliam disperges in ventum, et gladium nudabo post eos. Et sumes inde parvum numerum, et ligabis eos in summitate pallii, et ex eis rursum tolles, et proicies eos in medium ignis, et combures eos. Et eo egredietur ignis in omnem domum Israel.* Pro tribus partibus capillorum et pilorum, quarum una comburitur in medio civitatis, alia conciditur gladio in circuitu ejus, tertia vento huc illuc que rapienda dispergitur, de qua parum assumitur, et ligatur in ora pallii, et rursum modicum quid partis tertiae emittitur in ignem, de quo egreditur flamma in omnem domum Israel, LXX quatuor partes interpretati sunt. Cumque dixissent: *Quartam partem igni combures in medio civitatis, et quartam concides gladio in 48 circuitu ejus, et quartam disperges in ventum, quia remanebat eis quarta pars alia, addiderunt de suo: Et quartam partem assumes, et combures eam in medio civitatis: quasi non sit ipsa que prima et aliud quid in prima dixerit, aliud in ista que addita est. Donique et in consequentibus enigma capillorum in tres partes divisorum, ipse Dominus edisserit per Prophetam, dicens: Tertia tui pars peste morietur et fame consumetur in medio tui, famem et pestilentiam ignem esse significans; et tertia tui pars gladio cadet in circuitu tuo, fors cedes ac bella describens. Tertiam vero, inquit, partem tuam in omnem ventum dispergam, eos esse demonstrans qui ducendi sunt in captivitatem. Post quos dicit se nudare vel effundere gladium suum, ut nec captivitas novissimum sit malorum; sumereque de ipsis dispersis atque captivis, et ligare in summitate pallii sui eos qui de captivitate redituri sunt in Jerusalem, et ex ipsis quoque tollere aliquam partem et igni flammaque consumere, significans Macedonas, sub 49 quibus habitatores Judaeae, et precipue Jerusalem dura perpassi sunt. Quod autem dicit, *eo, id est, populo Judaeorum; sive, juxta LXX, ex ea; et subaudiatur urbe Jerusalem, egredietur ignis in omnem domum Israel: Machabeorum narratio historia, quod quadam pars Judaeorum se tradiderit Antiocho Epiphani, et eum ad persecutionem populi**

(a) In Vulg. Hieronymi versione verba quasi novaculum tonsorium non sunt.

(b) Supplet ex Vulgat. edit. Victorius, et assumes eos et trahere; etc., quae lectio ex Hebraico, Graecoque co-

conciataverit, et multa alia que in eadem scribuntur historia, et in Josephi voluminibus, praecipueque dissensione Hircani et Alexandri, per quorum occasionem Cneus (Al. consul) Pompeius cepit Jerusalem, et Romanae ditioni subdidit: posteaque (Al. que postea) sub Tito et Vespasiano urbs capta est, templumque subversum, Et post quinquaginta annos, sub Aelio Hadriano usque ad solum incensa civitas atque deleta est, ita ut pristinum quoque nomen amiserit. Quomodo autem in caesarie et barba pulchritudinis ac virilitatis indicium est, quae si radantur, foeda nuditas apparet, et universi corporis pars extrema, atque ut ita dicam emortua, in capillis atque pilis est: ita Jerusalem et populus ejus emortuus, et a vivo Dei corpore separatus, famae pestilentiae et caedi, et gladio, captivitati ac dispersioni traditur. De qua dispersione, sub figura capillorum aliqua pars ligatur in summitate pallii, ut mo dicum quid rursum tradatur incendio, de quo infinita flamma ac pene universa devastans, egreditur in omnem domum Israel.

(Vers. 5 seqq.) *Hec dicit Dominus Deus: Ista est Jerusalem: in medio gentium posui eam, et in circuitu ejus terras; et contempserit judicium meum ut plures esset impia quam gentes, et precepta mea ultra quam terrae quae in circuitu ejus sunt. Judicia enim mea projecerunt, et in preceptis meis non ambulaverunt. Jerusalem in medio mundi sitam, hic idem Propheta testatur, umbilicum terrae eam esse demonstrans. Et Psalmista nativitatem exprimitur Domini: veritas, inquit, de terra orta est (Ps. XLVII, 12) Ac deinceps passionem: Operatus est, inquit, salutem in medio terrae (Ps. LXXIII, 12). A partibus enim Orientis cingitur plaga quae appellatur Asia. A partibus Occidentis, ejus quae vocatur Europa. A meridie et austro, Libya et Africa. A Septentrione, Scythia, Armenia atque Perside et cunctis Ponti nationibus. In medio igitur gentium! 50 posita est ut qui erat notus in Judaea Deus (Ps. LXXV), et in Israel magnam nomen ejus, omnes in circuitu nationes illius sequerentur exempla, quae gentium circae positaram impietatem secuta vicit etiam ipsas in scelere suo. Quod pulchre interpretatus est Symmachus: Hec, inquit, Jerusalem; quam in medio nationum posui, et circa eam regiones, commutavit judicium meum impietatis quae dicitur a gentibus et justificationes meas a regionibus quae sunt in circuitu ejus: quia legitima mea reproboverunt, et in iudiciis meis non ambulaverunt. Illud autem quod dixerit Septuaginta: Justificationes meas inique et*

dicibus confirmatur. Similiter paulo post verbum assumens, in eo versu, et assumes tertiam partem: et vocem, tui, cum dicitur et ligabis eos in summitate pallii tui, iisdem suppeliis restituit.

gentibus, et legitima mea de regionibus quae sunt in A circuitu ejus, non habere consequentiam, etiam me tacente, perspicuum est.

(Vers. 8, 9.) *Idcirco haec dicit Dominus Deus: Quia superastis gentes quae in circuitu vestro sunt: in preceptis meis non ambulastis, et judicium meum non fecistis, et iuxta judicium gentium quae in circuitu vestro sunt non estis operati: ideo haec dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te, et ipse ego faciam in medio tui iudicia in oculis gentium. Et faciam in te quae non feci et quibus similia ultra non faciam propter omnes abominationes tuas. Pro eo quod nos interpretati sumus: Quia superastis gentes quae in circuitu vestro sunt, Symmachus transtulit: Quia multitudo vestra fuit ex gentibus, quae in circuitu vestro sunt. Aquila secunda editio: Eo quod numerati estis in gentibus quae in circuitu vestro sunt. Porro Septuaginta: Quia occasio vestra de gentibus quae in circuitu vestro sunt. Et est sensus, vel superaste Jerusalem sceleribus suis eunctas in circuitu nationes, vel multitudinem ejus, non populum Israel, sed turbam ceterarum gentium esse dicendam. Aut certe in numerum ceterarum gentium quae in circuitu ejus sunt, eos esse conversos, sive omnem occasionem habuisse de gentibus, quas magis in bonam partem docere debuerit. Quid, inquit, causer quod in preceptis meis non ambulaveritis, et judicium meum non feceritis, cum etiam omnes in circuitu nationes vicieritis scelere vestro; et non feceris quae illi naturali lege scripta in cordibus suis saepe fecerunt? Idcirco non per Angelos, neque per aliquos ministros, sed ipse ego faciam in te iudicia mea videtibus cunctis quae ante 51 non feci, et ultra non faciam. Dicens autem iudicia, ostendit sententiae veritatem, ne ira mensuram penarum videatur excedere. Nec fecit in ulla natione talia qualia fecit in Jerusalem: Quia servus qui novit voluntatem domini sui et non fact eam, vapulabit multis (Luc. XII, 48). Potentesque potenter tormenta patientur (Sap. VI, 7). Et similia inquit, ultra non faciam. Pulchre dixit, similia non faciam. Multo enim post interfectionem Christi duriora facturus est. Aliud est enim coluisse interdum idola propter quae ante puniti sunt, et aliud Dei Filium trucidasse.*

(Vers. 10.) *Idcirco patres comederunt filios in medio tui, et filii comederunt patres suos: et faciam in te iudicia, et ventilabo universas reliquias tuas in omnem ventum. Ad id quod supra dixerat: Quia superastis gentes quae in circuitu vestro sunt, sive, pro eo quod occasio vestra est ex gentibus quae in circuitu vestro sunt, in preceptis meis non ambulastis, et iudicia mea non fecistis, tertio retulit ideo, Primum ita: Ideo haec dicit Dominus Deus: ecce ego ad te, et ipse ego faciam in medio tui iudicia. Secundo: Ideo patres comederunt filios in medio tui Tertio: Ideo vivo ego, dicit Dominus Deus; nisi pro*

(a) Marianus castigat editionem Erasmi, ac pro voce Apostolus posuit Evangelium; at hoc modo cum legant mss. codices, intactum contextum Hieronymi relinquitur: potuit enim sanctus vir non Paulum, sed Matthaeum intelligere nomine Apostolus. Mart.

eo quod sanctum meum violasti in omnibus offensionibus tuis, et reliqua. Atamen notandum, quod ubi decora sunt et honesta, ac pro merito eorum qui ea sustinent, seipsum Deus facere profiteretur. Ubi autem tristia et non digna Deo, dicit quidem fieri, sed non a se, ut in praesenti: Ideo patres comederunt filios in medio tui, et filii comederunt patres suos. Non enim dixit, ego faciam ut patres comederent filios suos in medio tui, et filii comederent patres suos. Quod autem decorum erat, nec Dei majestati videbatur indignum, ipsum se dicit facere. Sequitur enim: Et faciam in te iudicia et ventilabo universa reliquias tuas in omnem ventum. Tale quid et in maledictis Deuteronomii invenire poterimus, et praecipue in loco illo: Glorificantes me glorificabo qui autem me despiciunt, ad nihilum deducantur (Deut. XXVII). Eos enim qui se glorificant, ipse glorificat. Qui autem eum despiciunt, non a Domino despiciuntur, vel deducuntur ad nihilum (hoc enim sequebatur ut diceret) sed absolute, deducuntur ad nihilum: non a Deo, 52 sed pro veritate suis atque peccatis. Legimus in Regum volumine, faminis necessitate cogente, a matre filium devoratum (IV Reg. VI.). Josephus quoque in obsidione Jerusalem, v. nulla hujusemodi facta commemorat. Quando autem patres filios comederint, et filii patres, nulla narrat historia, nisi forte in multis necessitatibus malis, etiam haec facta esse credendum sit. Potest hoc ipsum referri et ad nostram Jerusalem: quando magistri contra discipulos, id est, patres contra filios, et discipuli contra magistros, id est, filii adversum patres, seditione tumultu concitantur, et impletur illud quod per Apostolum dicitur: Si autem invicem mordetis et accusatis, videte ne ab invicem consumamini (Gal. V, 15). Unde et Propheta mystico sermone cantabat: Cum oppropinquarent adversum me qui affligunt me, ut comederent carnes meas (Ps. XXVI, 2). Et Job simile quid loquitur: Si autem dixerint ancillae meae: Quis det nobis de carnibus ejus ut comedamus (Job. XXXI)? Et super magistris, qui lucra sectantur de discipulis salutisque eorum nullam curam gerunt, dicitur: Qui devorant populum meum sicut cibum panis (Ps. CII, 4). De quibus (a) et Apostolus: Et comedunt, inquit, domos viduarum (Luc. XX, Math. XXII). Possunt patres qui comederint filios, et filios qui comederint patres, non solum in Babylonia, sed et in Romana obsidione intelligere. Illud autem quod dicitur: Et ventilabo universas reliquias tuas in omnem ventum magis ad Romanam pertinet captivitatem, quando in toto orbe terrarum dispersi sunt. Et haec est in omnem ventum capillorum barbaque dispersio.

(Vers. 11.) *Idcirco vivo ego, dicit Dominus Deus: nisi pro eo quod sanctum meum violasti in omnibus offensionibus tuis, et in cunctis abominationibus tuis:*

ronymi relinquitur: potuit enim sanctus vir non Paulum, sed Matthaeum intelligere nomine Apostolus. Mart.

ego quoque confringam (sive, juxta LXX, abjiciam) te, et non parcat oculus meus, et non miserabor. Proprie hoc ad Jerusalem dicitur, quia sancta mea violasti me dices, et in templo meo idola coluisti, ego quoque confringam omnia idola tua, et conteram atque concidam, sive abjiciam te, quia prius abjicisti me: et non parcat oculus meus cum te videro, fami, gladio servituti colla submittere: nec miserabor: quia misericordiam meam non mereris. Scriptum est enim *Beati misericordes quoniam ipsi misericordiam consequentur* (Matth. v. 7). **53** Hoc idem et in Ecclesia intelligendum est, quod magistris et Sacerdotibus, qui egrotant negligenter, possit Deus quotidie dicere: Quia sancta mea violastis in cunctis offensionibus vestris, et in universis abominationibus quae egistis, ego quoque vos conteram atque confringam, reddamque per me quod in meum populum perpetrastis. De quo contra pastores hic idem Propheta plenus loquitur (Infra xxv), quod lanis ovium operiantur et lacte vescantur et caseo, et fractum pecus ac moribundum non requirant.

(Vers. 12, 13.) *Tertia tui pars peste morietur, et fame consumetur in medio tui, et tertia tui pars gladio cadet in circuitu tuo. Tertiam vero partem tuam in omnem ventum dispergam, et gladium evaginabo post eos. Et implebo (Vulg. complebo) furorem meum, et requiescere faciam indignationem meam in eis, et consolabor, et scient quia ego Dominus locutus sum in zelo meo cum implevero indignationem meam in eis.* Septuaginta quia supra quatuor partes posterant, quas in descriptione incendi, gladii et dispersionis tres tantum esse sermo propheticus approbavit, ut superfluo una pars incendi in duas partes dividetur, in hoc quoque loco eandem primam partem dividerunt in duas, ut dicerent: quarta pars tui morte atteretur, et quarta pars tui fame consumetur in medio tui et quarta pars tui cadet in circuitu tuo, et quartam partem tui in omnem ventum dispergam: licet hoc quod posuimus: *Et quarta pars tui in gladio cadet* de Theodotione editione sub asterisicis additum sit. Perspicuum est autem ut Hebraea veritas continet, tres esse partes. De quarum prima dicitur: *Et tertia tui pars peste morietur, et fame consumetur in medio tui.* Multaque melius fuerat transferre quod scriptum est, quam rei male translate patrociniū querere. Nec hoc dicimus ab illis factum, quibus vetustas auctoritatem dedit: sed per multa saecula scriptorum atque leclorum vitio depravatum. Quamquam et Aristeus (a) et Josephus, et omnis schola Judaeorum quinque tantum libros Moysi a Septuaginta **54** translatis asserant. De quo capitulo quia

(a) Scilicet Aristes lectas coram rege tantum narrat *Scripturas Legis*: Josephus vero luculentissime in Proem. Antiquit. Legem dumtaxat communicatam et tradidit, *ὅτι γὰρ πᾶσαν ἐκείνος ἔβη λαοὺν τὴν ἀναγεννῆσαι, ἀλλ' οὐκ ἔβη μὴν αὐτοῦ νόμου παρέδωκεν, οἱ περὶ νόμου ἐπὶ τὴν ἑβραϊκὴν ἐπὶ τὴν ἑλληνικὴν ἄλλαξάντων, ἵνα ἅπαντες ἐκείνην ἴδωσιν, καὶ ἵνα ἅπαντες ἐκείνην ἴδωσιν, καὶ ἵνα ἅπαντες ἐκείνην ἴδωσιν, καὶ ἵνα ἅπαντες ἐκείνην ἴδωσιν.* Nonne enim totam Scripturam accipere illi contigit, sed Legem solum et tradiderunt, quia eam interpretandam missi fuerant Alexandriam. Paria bis habet noster in Michae cap. ii, atque alibi: ut si quando universum opus Scripturarum a LXX translatum videtur asse-

A supra diximus, nunc omittendum videtur. Hoc tantum addam, quod necessarium est in eo quod ait: *Et implebo furorē meum, et requiescere faciam indignationem meam in eis, et consolabor, et scient quia ego Dominus locutus sum in zelo meo, cum implevero indignationem meam in eis;* quomodo sententiam sit furor, et indignatio et zelus Dei, saepe exposuimus, quod humanis Deus loquatur affectibus: non quo ipse irascatur, sed quo nos per paenas atque cruciatu Deum sentiamus iratum. Zelus autem sub metaphora viri et uxoris accipiendus, qui quando uxorem diligit, zelotypus est; si neglexerit, dicit illud quod in consequentibus dicitur sumus: *Zelus meus recedet a te: et ultra non irascor tibi* (Infra, lxi, 42). Quodque jungitur: *Et scient quia ego Dominus locutus sum in zelo meo,* non illi qui consumpsi sunt fame et pestilentia, nec qui gladio ceciderunt in circuitu civitatis, sed illi qui dispergentur in omnem ventum, aliorum moribus suisque miseris sententiam iratum Deum quem clementem sentire noluerunt.

(Vers. 14.) *Et dabo te in desertum; quodque sequitur: et in opprobrium gentibus quae in circuitu tuo sunt, in Septuaginta non habetur: pro quo addiderunt de suo, et filius tuus in circuitu tuo.* Rursusque juxta utramque editionem, in conspectu omnis praetererunt. Prodest autem Jerusalem omnia in ea vilia desolari, et ad desertum redigi, et sua eam peccata cognoscere, et ut quae ceteris gentibus in exemplum virtutum esse debuerat, sit exemplum miseriarum, Filias autem ejus, urbes vel viculos intelligere possumus, sive Ecclesias in toto orbe dispersas, ut quicumque hujus peregrinus sit saeculi, et dicit cum Psalmista: *Advena sum, et peregrinus sicut omnes patres mei* (Ps. cxviii, 12); et de quo dicitur: *Non dixerunt qui praetribant Benedictio Domini super nos* (Ps. cxviii, 8), videat opprobrium ejus et doleat.

(Vers. 15.) *Et eris opprobrium et blasphemia, caecum et stupor in gentibus in circuitu tuo sunt.* Pro quo in Septuaginta legitur: *Et (b) erit πενιχία, id est gemibilibus.* Et de Theodotione additum est, **55** *zai* (c) *ὀλιγοσύνη;* cuius verbi notitiam non habemus. Pro quo tres alii interpretes, blasphemiam transtulerunt, que in Hebraico dicitur *אשמונחה* (*אשמונחה*). Sequitur *Cum fecero in te judicium in favore, et indignationem et in increpationibus irae* (d) *quae ego Dominus locutus sum.* Gemitu autem dignam Jerusalem, cum offenderet Deum, ut faceret in ea iudicia in favore et indignatione, testatur et Paulus, qui dicit: *Eramus natura filii irae, sicut et ceteri* (Ephes. ii, 3). Et iterum, non ex suo, sed ex vulgari sensu loquitur.

(b) Victor, eris; ex Graeco, *επι*.
(c) Vitiose erat *ὀλιγοσύνη*, nec bene reposuerat Druisius *ὀλιγοσύνη*, pro *ὀλιγοσύνη* quod melioris nota Hieronymiani mss. praefertur cum nostri, tum quos Montausconius laudat. Sic paulo inferius *ὀλιγοσύνη* vel *ὀλιγοσύνη* rescribimus, pro quo mendose oblinebat *ὀλιγοσύνη, ὀλιγοσύνη*.

(d) Voculam quae Victor expungit, logice preposito puncto, *Ego dominus* etc., ex Hebraeo codice, Vulgata et Graeco.

rum: *Qui sumus in hac tabernaculo, ingemiscimus* A *aggravati* (II Cor. v). Loquimurque cum Jerusalem: *iram Domini sustinebo quoniam peccavi* et *Δολοσύνην* vel *ὀλιγοσύνην*, quidam *infelicem* et *miseram*: alii *perspicuum* et *expositum* ad *miseriam* intelligi volent.

(Vers. 16.) *Quando misere sagittas famis possimas* [Vulg. addit in eos] *quae erunt mortifera: et quas mittam ut disperdam vos, et famem congregabo super vos, et conteram (a) firmamentum (vel baculum) panis.* Famem et pestilentiam, et bestias pessimas, et quidquid aliud malorum sustinemus in saeculo, propter nostra venire peccata manifestum est. Unde et famem illa, quae facta memoratur in Ruth (i), et in Regum volumine sub Elia (III Reg. xvii), quando tribus annis, et sex mensibus caelum clausum est, et sub Eliseo (IV Reg. vi), cujus incredibilem inopiam repetitina abundantia compensavit, Dei iudicio missa est. Quod non solum tunc in Jerusalem factum est sed et in nostra sit Jerusalem, in qua propter magnitudinem peccatorum, primum famem mittitur audiendi sermonem Dei. Deinde famem mors sequitur; ut qui non audivimus: *Gustate et videte quoniam suavis est Dominus* (Ps. xxxiii, 9), postea sentiamus: *Mors peccatorum panis est* (Psal. xxii). De firmamento et baculo panis, supra diximus (Supra, iv).

(Vers. 17.) *Et mittam in vos famem, et bestias pessimas usque ad interuionem: et pestilentia, et sanguis transibit per te, et gladium inducam super te: ego Dominus locutus sum.* Bestias pessimas induci super terram solitudinis, quae fame et gladio, et peste vastata est, praesentia quoque ostendunt tempora: quando familiaria animalia canes [Al familiaris animal canis], in dominorum carnes rabie concitant [Al. concitantur], et ursis ac lupis cunctisque aliis generibus bestiarum **56** terra completur: pestilentiaque et sanguinem transire per eam, morbum gladiumque significat. Sed et in nostram Jerusalem mittuntur bestiae pessimae, quando tradimur in passionis ignominiae, et reprobam sensum et conscientiam peccatorum, quae execrantur atque dilacerant animum nostrum (Rom. i). Dissensiones, haereses, schismata, emulationes, invidia, tristitia, detractiones, desideria mala, avaritia, quae est radix omnium malorum (II Cor. xii), bestiae pessimae sunt. Quae cum fuerint in nobis, meremur audire: *Corripit te provaricatorio tua* (Jerem.). Precamurque et dicimus: *Ne tradas bestiis animam confidentem tibi* (Ps. lxxvii, 49).

(Cap. VI. — Vers. 1 seqq.) *Et factus est sermo Domini ad me dicens: Fili hominis, pone faciem tuam ad montes Israel, et prophetabis ad eos. Et dices: Montes Israel, audite verbum Domini Dei. Haec dicit Dominus Deus montibus et collibus, rupibus et vallibus.* Quod saepe in hoc Propheta dicitur *Adonai Dominus*, propter Graecos et Latinos, qui Hebraeae lingue non habent scientiam, breviter exponendum videtur. *ADONAI* (אֲדֹנָי) unum nomen est de decem

vocabulis Dei, et significat *Dominum*, quo saepe et in hominibus utitur. Denique et Sara vocans Abraham dominum suum, hoc vocabat nomine (Gen. xviii). Et ubi dicitur *Dominus mi rex, Adonai* (Ezod. xxviii) scriptum est. Quando igitur duo, Domini et Domini Juncti sunt nomina, prius nomen commune est, secundum proprie Dei, quod appellatur *אֱלֹהֵינוּ* (יהוה) id est, ineffabile, quod et scriptum fuit in lamina aurea, quae erat in fronte pontificis. Montes autem Israel, qui simulacris daemonum fuerant occupati, non auribus, sed imperio ac potentia conditoris suum audiunt et intelligunt Creatorem. Quomodo mare vidit et fugit, Jordanis conversus est retrorsum (Ps. cxvii) non utique carnis oculis quis carobat. Et ad mare dicitur: *Tace, oblitusque* (Marc. iv, 39). Et

ventorum flatus imperatur: *Jubeturque vermi, qui Jonae percussit umbraculum* (Jon. iv). Et de eadem terra percussit *et fuit terra, et fuit terra eam tremere* (Ps. ciii, 32). Ad quos Propheta loquitur indicans idola destruenda et aras, universasque caeremonias **57** quibus prius idolis servierant contendas. Possumus montes Israel et principes accipere eos, qui potentia, sapientiaque, et scientia ac divitiis praeelebant. Et hoc animadvertendum, quod obfirmatur quidem facies, et ponitur contra montes: sed nequaquam solis montibus, sed et collibus loquitur, et rupibus et vallibus, in quibus inferior dignitas, et gradus praesentia scientiae cognoscitur. Videtur mihi topologie montes esse, qui ad perfectam scientiam pervenerunt: colles, qui paulo inferiores sunt; rupes, qui nullam habentes scientiam, et tantum in conversatione fidentes, aliqua sibi de Scripturarum interpretatione praesumunt, habentes juxta Apostolum zelum Dei, sed non secundum scientiam (Rom. x; Jacob. iii.); valles autem appellari novissimos in Ecclesia, qui et vita et scientia inferiores, tamen de conventu (b) familiae Dominice non recedunt. Qui omnes verbum Dei jubentur audire, ut unusquisque pro suo modulo, et sensu intelligat quod Dominus praecipit.

(Vers. 4, 5.) *Ecce ego inducam super vos gladium, et disperdam excelsa vestra. Et demoliar aras vestras, et confringam simulacra vestra; et dejiciam interfectos vestros ante idola vestra. Et dabo cadavera filiorum Israel ante faciem simulacrorum vestrorum: et dispergam ossa vestra circa aras vestras in omnibus habitationibus vestris.* Montibus dicitur [Al. dicit] Israel quod disperdat Deus excelsa eorum, in quibus adorabant homines fictos deos, et aras simulacraque confringant, et cultores eorum in conspectu sanorum interficiat; ut jaceant cadavera mortuorum ubi prius jacebant hostiae; et dispergantur ossa, non montium, sed eorum qui jacebant in montibus, in circuitu ararum, et in cunctis urbibus viculisque Israel. Hoc juxta litteram. Alioquin et super eos qui eriguntur in superbiam, et de quibus Apostolus loquitur: *Scientia inflat, charitas autem aedificat*

(a) Idem intersest in nobis, ex Hebr. et Vulg. editione.
(b) Penes Raban., de conventu Dominico non recedunt.

007900

(I Cor. vii. 4), inducitur gladius, ut omnia eorum simulacra, quae de suo fixerunt animo, conterantur, et interfecti jaceant, et mortui se esse sentiant, nihil sibi simulacra sua atque figmenta prodessent cernentes. Quodque dispergere se dicit ossa montium circa aras, fortissimos quoque eorum a se mutuo 58 indicat separandos. Prodest enim per versae scientiae malos a malis dividi. Et ut illi qui consensu pessimo aedificabant turrem, pro utilitate propria dissipati sunt, diviseque linguae eorum (Gen. xi.) ne consensus pessimus peiores eos faceret; ita ossa montium dispergantur [Al. dispergantur], ut vanos conatus suos intelligant. Hoc quod nos posuimus: *Et dabo cadavera florum Israel ante faciem simulacrorum vestrorum*, in Septuaginta non habetur.

(Vers. 6, 7.) *Urbes deserta erunt, et excelsa demolientur; et dissipabuntur et interibunt arx vestrae, et confringentur et cessabunt idola vestra, et conterentur delubra vestra, et delebuntur opera vestra. Et cadet interfectus in medio vestri, et scietis quia ego Dominus.* Causa perspicua cur urbes montium deserantur sint: scilicet ut demoliantur excelsa, araeque et idola destruantur, et delubra pereant, et omnis simulacrorum cultura desistat; cadantque interfecti in medio montium; et sciant quoniam ipse sit Dominus. Per quas occasio nobis datur, spirituale magis intelligentiam sequi, ut urbes haereticorum, quae interpretantur Ecclesiae, et excelsa superbia eorum, et arae perversorum dogmatum confringantur, et idola pereant, quae de suo sibi corde simulabant, et conterantur delubra, non templa, quae contra templum Domini surrexerant, Graecoque sermone appellantur *ἱερῶν*, id est, fana atque delubra et omnia opera montium conterantur, quae [Al. quia] non opera Dei sunt, sed magistrorum falsae scientiae. Cumque ceciderint interfecti in medio montium, vel quos ipsi montes interfecerant, vel Ecclesiasticis viri, qui eos male viventes in salutem suam occiderant: tunc finis erit montium superborum, ut cognoscant quod ipse sit Dominus. Potest autem fieri ut de uno populo montium Israel, aliis interfectis, cognoscant alii. *Pestilente enim flagellato, stultus astutior erit* (Prov. xix. 25).

(Vers. 8.) *Et relinquant in vobis eos qui fugerint gladium in gentibus, cum dispersero vos in terras; et recordabuntur. Mel liberati vestri in gentibus, ad quas captivi ducti sunt. Illud quod Dominus loquitur ad Eliam: Reliqui mihi septem milia virorum qui non curverunt genu Baal.* (III Reg. xix. 18) et Paulus apostolus scribit: *Et nunc in hoc tempore reliquiae secundum electionem gratiae 59 salvae factae sunt* (Rom. xi. 5), potest huic capitulo convenire. Et Apostoli enim, qui erant de semine Israel, et gladium fugerant, ideoque sunt reservati, ut dispergerentur in terras [Al. terris], et in gentibus Evangelium praedicarent, ac recordarentur in gentibus Dei,

(a) Duo quibus utimur mss., tum Brixiani aliquot Victorio inspecti, *inclinatione* hic habent pro *indignatione*.

A in quibus captivitas tempore versabantur. Potest autem et hoc dici, quod idem aliqui de captivitate Judaica reservati sint [Al. reservandi sunt], ut in gentibus recordarentur nominis ejus, illiusque potentiam praedicarent. De haereticorum quoque populis, qui evadere poterint gladium perditionis eorum, et pessimam factionem, qua contra Deum fuerat concitata, huc illucque dispersi, recordabuntur nominis Dei, agentes poenitentiam, et captos se a viris ecclesiasticis exsultabunt.

(Vers. 9, 10.) *Quia contrivi cor eorum fornicans et recedens a me, et oculos eorum fornicans post idola sua. Et displicebunt sibi melius super malis, quae fecerant in universis abominationibus suis. Et scient quia ego Dominus non frustra locutus sum, ut facerem eis malum hoc.* Nulla de hoc capitulo a LXX praetermissa sunt, illudque mutatum, *Juravi coram fornicanti pro quo nos posuimus: contrivi cor eorum fornicans.* Juravit autem atque decrevit se facturum esse quae opere monstravit; sive contrivi fornicans cor et recedens a Deo, eorum de quibus per Osse Dominus loquitur: *Spiritus fornicationis seducti sunt* (Osse iv. 12). Et oculos fornicans post idola, per quorum fenestras mors intrasse perhibetur. Quam ob causam et in Daniele duo presbyteri praecipuum revelari Susannam, ut nudati corporis decore fruerentur (Dan. xiii). Nec frustra locutus est Dominus, ut faceret malum vel mala, quando ad comminationem ejus agunt poenitentiam qui sententiae subjacebant. Sin autem cor durum sit et indomabile, non pernas quidem sentiens beneficia corrigentis, dicitur ad eos: *Sine causa percussus filius vestros: disciplinam non recepistis.* (Jer. ii. 30). Prodest autem et haereticis, ut conteratur cor eorum, thesaurus pessimus dogmatum perversorum, quia recessit a Domino, et fornicans oculi post ad inventiones suas. Qui Dominus fuerint recordati, displicebunt sibi in universis abominationibus suis, et intelligentes vere fidei veritatem, scient quia ipse sit 60 Dominus. Qui ideo sepe infert tribulationem, quae patientibus perniciosa videtur et pessima, ut ad poenitentiam converterantur.

(Vers. 11.) *Hae dicit Dominus Deus: percutite manum tuam, et alitide pedem tuum, et dic: heu! ad omnes abominationes malorum domus Israel.* Magnitudinem peccatorum jubetur Propheta manibus pedibusque ac sermone monstrare, ut gestu corporis ac (a) indignatione vocis, habitum stupentis mirantisque et plorantis ostendat. Quomodo enim si quando novum aliquid mirandumque conspicimus, tam corpore quam animo perhorrescimus, ita ut complaudamus manus, et pedes allidamus ad terram, et vocem inclinamus ad solum; sic nunc oculis animi propheta cernens ventura supplicia, ad universas abominationes malorum domus Israel loquitur qui sequuntur. Percutimus spiritualiter manu, quando a malis nos operibus separamus. Allidimus pedem, quando non

gradimirinere peccatorum. Plangimus atque ploramus, quando nobis displicent quae geruntur. Quod ostenditur verbo, *heu*. Pro quo Aquila interpretatus est *ἄ ἄ*, Symmachus *πυγλάζων*, quod significat *lamentare, vel plange*. LXX et Theodotus *εὖρε*, quod magis insultantis est quam plangentis.

Qui gladio, fame et peste ruituri sunt. Haec est autem causa plangendi, quod habitatores montium, et ararum idolorumque cultores gladio, fame et peste ruituri sunt. Qui variis deuntur erroribus, et quotidie mutant fidem, circumferunturque omni vento doctrine: isti caduntur gladio, et dividuntur in partes, unitatem Ecclesiasticae fidei relinquentes. Qui vero spirituales non habet cibos, fame(a) moritur, nesciens enim qui dixit: *Ego sum vita* (Joan. xiv. 6). Porro qui vel singulis, vel pluribus deditis vitiiis, ab eis non potest separari, quasi quondam veterno pestilentiae [Al. quodam uterina pestilentia] corruit.

(Vers. 12.) *Qui longe est, peste morietur: qui autem prope est, gladio corruet, et qui relictus fuerit atque circumdatus [Vulg. et obsessus], fame morietur, et implebo [Vulg. complebo] indignationem meam in eis.* Qui obidionem urbis effugerit, et ad deserta migraverit, peste morietur; qui prope fuerit, cadet 61 hostium gladio. Quem autem circumdederit hostilis exercitus, fame interibit et penuria: in hisque omnibus implebitur indignatio Dei, ut cognoscant qui remanserint, quia ipse sit Dominus. Qui ab Ecclesia quoque recesserit, statim peste morietur. Qui sciens sibi videtur et diligens, nisi caverit, gladio ferietur inimici. Qui simplici contentus fide, instar brutorum animantium versatur quidem in Ecclesia, sed tamen in nullo bono opere proficit; nec imitator est formicae, quae in messe preparat sibi cibos atque comportat, iste fame morietur, et in his omnibus implebitur ira Domini.

(Vers. 13.) *Et scietis quia ego Dominus, cum fuerint interfecti vestri in medio idolorum vestrorum, per circuitum ararum vestrarum in colle excelso [Vulg. in omni colle]: in cunctis summitatibus montium, et subter omne lignum nemorosum, et subter universam quercum frondosam: locum ubi accenderunt thura redolentia universis idolis suis.* Perspicuum est juxta litteram, et interpretatione non indiget, quod in montibus Israel, et in excelsis collibus, inter ipsa idolorum altaria lucoque quia appellantur ligna nemorosa, Israeliticis sit census exercitus, ut ubi peccaverant, ibi punirentur. Juxta anagogen sequamur ordinem propositum. Quando magistri haereticorum ab Ecclesiasticis viris, qui instructi sunt scientia Scripturarum, contriti fuerint atque superati, videmus interfectos perversorum dogmatum jacere inter simulacra quae fixerant, et eos qui se elevabant contra scientiam Dei, stratos in montibus collibusque subter omne lignum nemorosum; qui habebant verba pompatica, umbramque foliorum, et poma

(a) Antea, *morietur*. Et loci, inquit Victor, continentia vocem bene emendatam ostendit, sic enim idem semper servatur tempus.

A bonorum operum non habebant; qui erant sub omni quercu frondosa, quae non affert fructus hominum, sed porcorum: ubi accenderunt thura redolentia non Deo, sed idolis suis. Nec dicere poterat quod de Noe scriptum est: *Idolatus est Dominus odorem bonae fragrantiae* (Gen. vii. 21): et id quod Paulus loquitur: *Christi bonus odor sumus Deo in omni loco* (II Cor. ii. 15). Quomodo autem sanctus odorem suum delectat Deum: sic peccator ex cuius persona psalmus ille cantatur: *Computruerunt et corruptae sunt cicatrices meae a facie insipientiae meae* (Ps. xxxvii. 6), accendit idolis suis thura fetentia. Id quod nos interpretati sumus, in *cunctis 62 summitatibus montium*: et post paululum, *Et subter universam quercum frondosam*, LXX reliquerunt.

(Vers. 14.) *Et extendam manum meam super eos, et faciam terram desolatam, et destitutam a deserto Deblatha, in omnibus habitationibus eorum et sciet quia ego Dominus.* Montes Israel, cum interfecti vestri occiderint in medio ararum idolorumque vestrorum in omni colle excelso, in cunctis montium summitatibus; cumque complevero lucos vestros cadaveribus mortuorum, in quibus quondam accenderunt thura idolis suis redolentia, tunc extendam manum meam ad ultionem, quae fuerat hucusque contracta, et redigam universam terram Israel in solitudinem, a deserto Deblatha, quae est in terra Emath, quae hodie vocatur Epiphania Syriae, in cunctis habitationibus eorum; ut omnibus pateat nihil esse inter solitudinem et mare Magnum, quod non hostilis mucro consumpsit. Multi putant eundem esse locum, de quo in Jeremia scriptum est: *Et apprehenderunt Seduciam in deserto quod est juxta Jericho, es omnis comitatus ejus diffugit ad eo. Cumque comprehendissent regem, adduxerunt eum ad regem Babylonum in Reblatha, quae est in terra: Emath* (Jer. xxxix. 5). Potest et ob vicinam similitudinem DALETH et RES, γ, γ, Hebraeorum litterarum, quae parvo apice distinguuntur, vel Deblatha vel Reblatha appellari. Juxta mysticos autem intellectus, extendit Dominus manum suam super omnes qui haeretico fuerant errore decepti, ut terram eorum, quae interpretata Ecclesia, faciat desolatam a deserto Deblatha, quod in lingua nostra *κατάστροφ*, hoc est, *massarum florum* sonat, caricarumque inter se compactarum, ut postquam in simulata dulcedine, quae non erat terrae culta, sed solitudinis, amaritudinem, repererint, tunc cognoscant, quia ipse sit Dominus. *Mel enim distillat de labiis mulieris meretricis, quae ad tempus impingunt vescentium fauces, et postea amarius felle reperitur* (Prov. v. 3, 4). Hoc significant et duo calathiflorum, qui positi sunt in Jeremia contra faciem templi (Jer. xxiv): unus florum optimarum, et unus pessimarum: quorum alior ad Ecclesiam Christi refertur, alter ad congregationem malignantium. (Cap. VII.—Vers. 1, 2.) *Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Et tu, fili hominis, haec dicit 63 Domi-*

nus Deus terræ Israel: Finis, (a) venit finis super quas alas terræ. Quas non plagas mundi interpretati sumus: Orientem videlicet et Occidentem, Meridie et Septentrionem. De quibus alii et Isaias loquitur: Domine, ab his sive finibus terræ portenta audivimus (Isa. xxiv, 16), quæ in toto orbe per apostolos gerrebantur. Et de sanctis scriptum est: Si dormieritis inter medios clericos pennæ columbæ deargentatæ, et posteriora dorsi ejus in pallore auri (Ps. lxxii, 14). Unde et Dominus cum appropinquasset et vidisset Jerusalem, flevit et dixit: Quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos sub alas suas, et noluisti (Math. xxiii, 37)? Iste est qui in Deuteronomii cantico expandens alas suas suscepit eos, et assumpsit eos in humeris suis (Deut. xxxii). Quidam spirituales alas terræ, quibus ad coelestia subvolamus, quatuor ponit genera credentium: domum Aaron, et domum Levi, et domum Israel, et timentes Dominum. De quibus et Psalmista canit: Domus Israel, benedicite Dominum: domus Aaron, benedicite Dominum: domus Levi, benedicite Dominum; qui timetis Dominum, benedicite Dominum (Psal. cxxxv, 19-21). In Aaron sacerdotium; in Levi, editus et ministros; in Israel, cunctum populum; in timentibus Dominum proselytos intelligens. Nos autem simpliciter explanandum putamus, quod post comminationem montium Israel, ad omnia terram Israel, sive decem, sive duodecim tribuum sermo propheticus dirigatur: et nequaquam propheta futura prænuntiat, sed jam ingruentem videat captivitate. Quinto enim anno Sedeciae cepit Ezechiel in Babylone prophetae captivus; et anno nono venit Nabuchodonosor et obsedit Jerusalem: copieque eam anno undecimo Sedeciae. Ex quibus perspicuum est venisse finem et appropinquasse, non super montes et colles rupesque et valles, sed super quatuor plagas terræ ex omni parte Israel: non omnis terræ: quod si dixisset, de toto mundo credi poterat; sed terræ simpliciter, quod significat Israelis. Sic enim cepit: *Hæc dicit Dominus Deus terræ Israel: Finis, venit finis super quatuor plagas terræ.*

(Vers. 3, 4.) *Nunc finis super te, et mittam [Vulg. emittam] furorem meum in te, iudicabo te iuxta vias tuas, et ponam contra te omnes abominaciones tuas. 64 Et non parcat oculus meus super te, et non miserabor: sed vias tuas ponam super te, et abominaciones tuæ in medio tui erunt: et scietis quia ego Dominus.* In hoc capitulo juxta LXX Interpretes ordo mutatus est atque confusus: ita ut prima novissima sint, et novissima, vel prima vel media, ipsaque media nunc ad extrema, nunc ad principia transferantur. Ex quo nos et ipsum Hebraicum et cæteros secuti interpretes, ordinem posuimus veritatis. Ad terram igitur Israel sermo dirigatur, quod venerit super eam finis et consummatio, et emittat Dominus furorem suum in eam, non injustum, et tantum de indignatione venientem; sed plenum æquitalis atque ratio-

(a) Victor., *Finis venit, venit finis*; verbum *venit* ex Vulg. editione, et Hebraico replicans.

qui habitant in terra (Apoç. viii, 13). Sanctus enim non est habitator terræ, sed advena atque peregrinus; dicitque: *Advena sum et peregrinus, sicut omnes patres mei (Psal. xxxviii, 13).* Quamobrem et Abraham Hebræus, id est, *עברי*; et peregrinus transitorie memoratur; ne præsentis sæculo ad futurum transire festinas. Fossimus hunc locum, et spiritualiter interpretari contra populum Judæorum, super quem venit finis et consummatio a sanguine Abel justus usque ad sanguinem Zachariæ filii Baruchæ, quem interfecerunt inter templum et altare (Math. xxiii). Quamdiu enim non miseret manus in Filium Dei, dormitavit sententia eis Domini, et dilata est. Quando vero interfecerunt heredem, et periret hereditas: tunc evigilavit adversum eos, atque surrexit omnis ordo miseriarum **66** atque perplexo; quia non quaesierunt coelestia, sed terræ hæere cupierunt.

(Vers. 7.) *Venit tempus, prope est dies occisionis, et non glorie montium.* Verbum Hebraicum *ADARIM* quod nos in duo verba divisum, primum *AD* דָּ, secundum *ARIM* דָּיִם, juxta Theodotionem, *gloriam montium* interpretati sumus, Symmachus veritatem in *recreationem*, dicitque: *El tempus prope est: dies festinationis, et non recreationis.* Porro LXX ita translulerunt: *Venit tempus, appropinquavit dies, non cum perturbatione, neque cum doloribus.* Theodotio: *Venit tempus, prope est dies famis et non glorie montium.* Occisionis autem tempus, et famis nunc quoque in Judaico populo comprobatur, non habente prophetas nec verbum Dei, quo anima credentium pascat. Montes autem magistros intellige, et qui habeant notitiam Scripturarum. De quibus et in alio loco dicitur: *Illuminans tu mirabiliter a montibus æternis (Psal. lxxv, 5).* Porro Septuaginta qui dixerunt: *non cum perturbatione, non cum doloribus*, illud significant, quod tantum habeant ignorantiam [Al. tantam ignorantiam] Dei et animi cæcitate; ut nec turbentur in sceleribus suis, nec penitentiam doloribus crucientur.

(Vers. 8.) *Nunc de propinquo effundam tram meam super te, et (a) replicabo furorem meum in te, et iudicabo te iuxta vias tuas.* Si a quinto anno transmigrationis regis Jechonias usque ad nonum annum regni Sedeciae, quando venit Nabuchodonosor, et obsedit Jerusalem, supputatos voluerimus, tres anni erunt medi. Unde recte dicitur: *Nunc de propinquo effundam tram meam super te.* Nequaquam libi ventura predicam, nec comminabor quo longo post futura sunt: nunc in te complebo furorem meum. Qui furor et ira nequaquam absque iudicio est: sed ut reddat vias tuas in caput tuum, et omnes abomi-

naciones tuas sentire te faciat. Possumus autem et de extrema captivitate dicere, quod post interfecionem Christi, quando venit eis finis et evigilavit adversum eos peccatum, impletum est illud, quod scriptum est: *Nunc pervenit in eos ira Dei in finem (I Thess. 1, 16).* Quando a Tito et Vespasiano Jerusalem circumdata est, et adventi desolatio ejus, **67** et impletum est: *Eccc relinquitur super domus vestra deserta (Math. xxiii, 38).* Tunc iudicati sunt iuxta vias suas, et blasphemias, quibus Dominum negaverunt; et senserunt furorem Dei: et omnis indignatio ejus super illos effusa est, receperuntque scelera sua, ut permanente deletio templi usque ad consummationem.

(Vers. 9.) *Et non parcat oculus meus, neque misererebor; sed vias tuas imponam (sive dabo) tibi, et abominaciones tuæ in medio tui erunt, et scietis quia ego sum Dominus percussus.* Causas severitatis et ansteritatis, sive, ut Hæretici putant, crudelitatis Dei quod non parcat oculus ejus nec miseretur, subiecit dicens: *Vias tuas dabo tibi, et abominaciones tuæ in medio tui erunt; ut sentias que fecisti, et vides abominaciones tuas vel in conspectu tuo, vel in medio omnium positas, emendes errorem penituntine, et recedens a pristinis operibus, cum oderis quo fecisti, tunc sentias quod ipse sit Dominus (Heb. xii).* Qui ideo percuit ut emendet, et castigat omnem filium, quem recipit.

(Vers. 10, 11.) *Eccc dies, ecco venit, egressa est (b) contractio: floruit virga, germinavit superbia. Iniquus surrexit in virga impietatis, non ex eis, et non ex populo, neque ex sonitu eorum: et non erit requies eis. LXX: Ecco dies parit, ecco finis venit, egressa est complexio, et floruit virga, germinavit superbia, suscitata est injuria, et contert fortitudinem iniqui, et non cum perturbatione neque cum festinatione, et non ex ipsis sunt, neque pulchritudo in eis. Contracta est, inquit, dies et abbreviata, instatque vicina captivitas, Floruit virga que multo vobis tempore minabatur, et de flore fructum plagarum parturit [Al. parturit]. Superbia vestra germinavit quod merebamini, ut super virgam impietatis vestrae, (c) qua subjectos vobis impie cadebatis, consurgat iniquitas, que non est ex miserabili populo, neque ex eis qui instar brutorum animantium ducuntur magistris, neque ex clamore eorum et sonitu, quo frustra vociferabantur, a sacerdotibus Pharisæis quæ seducti, ut consona voce clamarent et dicerent: **68** Crucifige, crucifige talem (Joan. xix, 6). Unde non erit eis requies, sed æterna captivitas. Porro Septuaginta juxta illud sensum in quo scribitur: *neque enim scitis quid ventura pariat dies (Prov. xxvii, 1), dixerunt: Ecco dies parit, quod multo ante conceperat: veniteque finis, et egressa est complexio, qua mala vestra omnia complectatur**

(b) Ita retinendum, et subnexa expositio probat, et Hebr. דָּבַר דָּבַר, quod *circulum* sonat. In Hieron. autem edit. *contractio* scribitur.

(c) Sic nostri, et quatuor, quos Victor. laudat, mss. codices habent. Martian., post Erasm., *guta*.

(a) Ex subnexa Hieronymi expositione, ubi et *nunc, inquit, in te complebo furorem meum*, videatur cum Victorio legendum *complebo, pro replicabo*, maxime cum ita et Vulgata Hieron. editio habeat, et Hebræus textus כִּלְיֵיךְ, Græcusve στερηθήσεωσ ασσεται.

et teneat, sive ut Symmachus interpretatus est, *in prospectu*, ut omnia videt Deus quae fecistis, et consideret opera vestra, et reddat unicuique quod meretur. In eo autem quod ipsi similiter translulerunt, *floruit virga*, illo testimonio uti possumus: *Ne auferas virgam a filio tuo* (Prov. xiii. 13). Et Apostolus: *Quid vultis? In virga veniam ad vos, an in charitate et spiritu mansuetudinis* (I Cor. iv 21)? Sed et Deus ore Psalmistae resonat: *Visitabo in virga iniquitales eorum, et in flagellis peccata eorum: misericordiam autem meam non auferam* [Al. *dispergam*] ab eis (Psal. lxxxviii, 33, 34). Ideo ergo Dominus visitat et percussit, ut (a) oriatur et pateat omnis superbia, quae diu latebat inclusa; et suscitetur injuria contra ortam et germinantem superbiā, conteraturque fortitudo iniqui, non cum perturbatione, neque cum festinatione. Finis enim florentis virgae, amicus est atque correctio, quae non eorum merito venit, qui corripuntur, nec pleuritidine, quam in se non habent, sed misericordia Domini. Locus difficilis, et inter Hebraicum et septuaginta multum discrepans quibus plerumque de Theodotionis editione addita sunt ut aliquam habere consequentiam viderentur.

(Vers. 12.) *Venit tempus, appropinquavit dies*. Non solum ad Jerusalem dicitur, quod venerit et tempus captivitatis, et appropinquaverit dies quo Babylonio sit vallanda exercitu; sed et ei qui extrinsecus et dilatatis horreis exsultat, Dominus loquitur: *Stulte haec notes auferetur anima tua a te: quae autem preparasti, cuius erunt* (Luc. xi, 20)? Unde et Apostolus: *Tempus, ait, abbreviatum est* (I Cor. xii, 29). Et in (b) alio loco: *Præterit enim figura hujus mundi* (Ibid., 31). Notandum quod non in futurum distulerit, sed de presenti dixerit, *præterit*, et quotidie labitur figura mundi. Numquam enim in eodem statu permanet; sed semper crescentium et decrescientium figura prætervolat (69) et mutatur. Unde et Dominus *Caelum*, inquit, *et terra præteribit* (Math. xxiv, 35). Sin autem haec quibus omnia quae in mundo sunt (c) continentur, prætererent atque petraeant, quid potest in humanis rebus esse perpetuum?

(Vers. 13.) *Qui emit, non tetetur, et qui vendit, non luceat*. Naturale est in possessionum emptione lætari in venditione lugere. Cui autem insiet servitus atque captivitas, et gaudium et tristitia in utroque sunt vana. Unde et Apostolus: *Tempus abbreviatum est: de cæteris, qui habent uxores, sic sint quasi non habeant, et qui flent, quasi non flent, et qui gaudent, quasi non gaudeant, et qui emunt, quasi non possideant, et qui utuntur mundo isto, quasi non utantur* (I Cor. vii, 29 seqq.). Nam et diluivium ementes oppressit atque vendentes, ut Dominus loquitur in Evangelio (Math. xxiv).

Quia ira spuer omnem populum ejus. Hoc in Sep-

(a) Penes Rabanum, atque in uno Vatic. ms., *moriantur*: quod scilicet non nemo de suo scripsit.

(b) Cum haec testimonia juncta sibi sint. Victor. rescripsit in eodem, pro alio loco. Simile quod paulo inferius audivit.

tauginta non habetur. Pro *populo potest multitudo et turba* juxta Hebraicum accipi; hoc enim significat אמוֹה (אֲמוֹהָ). Causaque perspicua est quod idcirco qui emit, gaudere non debeat, et qui vendit, lugere desistat, quia Ira Dei in brevi ventura sit super omnem multitudinem terrae Judaeae, sive Jerusalem. Ex superioribus enim intelligitur, in quibus scriptum est: *Haec dicit Dominus Deus terrae Israel, etc.*

(Vers. 13.) *Quia qui vendit, ad id quod vendidit non revertetur*. Juxta Hebraicum morem loquitur. Omnis enim emptio ad venditorem revertebatur quinquagesimo anno remissionis, qui apud illos vocatur *jubilæus*. Ante igitur quam annus remissionis adveniat, quando possessiones ad priores dominos revertuntur, ingruet captivitas, quae omnem urbem ardeat consuetudinem. Porro quod Septuaginta translulerunt: *Quia qui emet, ad venditorem non revertetur*, cum juxta historiam penitus non cohaereat. Juxta anagogen hunc sensum habere potest: ut dicamus eum qui haeretico fuerat errore deceptus, cum intellexerit magistri fraudulentiam, nequaquam reverti ad venditorem, id est, ad magistrum: sed eum despicere atque contemnere.

(70) *Et adhuc in viventibus vita eorum, quin visio ad omnem multitudinem ejus non regredietur*. Quomodo possessio non revertetur ad priorem dominum, eversione urbis instante: sic visio et comminatio prophetalis, quae ad omnem multitudinem urbis dirigitur, nequaquam regredietur, et irrita fiet; sed rebus explebitur, viventibus adhuc his, ad quos prophetalis sermo dirigitur. Hoc autem ait, ut ostendat imminentem captivitatem, ne secundum consuetudinem dicerent: *Visio hæc in longos dies erit, et post tempora multa complebitur*. Possumus et hoc dicere, quod postquam recesserit a Judæis visio prophetalis: *Lex enim et prophetæ usque ad Joannem Baptistam* (Math. xi, 13), post interfectionem Salvatoris nequaquam regredietur ad eos, nec ultra mereantur habere prophetas. Significanterque ad omnem, inquit, multitudinem visio non regredietur. Ergo regredietur ad eos qui ex Judæis Domino eriderunt, apostolos videlicet, et reliquias populi Judaici, quæ ex Israel salvæ factæ sunt. Sed nec isti duo versus habentur in Septuaginta editione.

Et vir in iniquitate vitæ suæ non confortabitur. LXX. Et homo in oculis vitæ suæ non obtinebit. Et est sensus juxta Hebraicum: Non proderit homini iniquitas sua, nec ei præbebit aliquam fortitudinem. Juxta Septuaginta: Et homo, (d) qui desideravit quod in mundo putavit esse pretiosum, non obtinebit; sed libertate percussio, amittetur omne quod pulchrum est. Ambiguitas autem Hebraicæ litterarum top et vau 7, quæ tantum magnitudinem discernunt, fecit alios *iniquitatem*, alios *oculos* interpretari.

(c) In aliis libris, quibus fere concinit et Rabanus, *Sin autem hæc omnia, quæ in mundo sunt continentur prætererunt, etc.*

(d) Ex emendatoribus Victorii mss. qui pro quod restituerunt.

(Vers. 14.) *Cantile tuba, præparentur omnes*. LXX. *Clangite tuba et judicate omnia*. De tubarum clangore et sonitu in multis locis legitur, ut ibi: *Sicut tuba exalta vocem tuam* (Isai. lviii, 1): et alibi: *Clangite in neomonia tuba in insigni die solemnitatis (a) nostræ* (Ps. lxxx, 3); et in Apostolo: *Quoniam ipse Dominus in jussu, et in voce archangelorum, et in tuba Dei descendet de celo* (I Thess. iv, 5). Et in Evangelio: *Nolite tuba clangere ante vos* (Math. vi, 2). Et tubas ductiles atque argenteas Numerorum narrat historia (Num. x et xxxi), 71 quæ sermoni prophético comparantur, et doctrinæ Apostolicæ. Præcipiturque nunc, ut omnes ad signum clangoris, et buccinæ, præparentur ad bella. Porro quod dixere LXX, *et judicate omnia*, nulli dubium est quin apostolorum conveniat potestati. Qui, postquam eocinerit angelorum tuba, judicaturi sunt in duodecim thronis duodecim tribus Israel. Quorum Paulus loquebatur: *Angelos judicabimus* (I Cor. vi, 3); et (b) alibi: *In vobis judicabitur mundus* (Ibid., 2). Juxta præsentem autem sensum jubentur pro ironiam hi qui huic officio mancipati sunt, tuba clangere, ut omnes contra Babylonium parentur exercitum.

Et non est qui vadat ad prælium. Ira enim vana super (c) omnem multitudinem ejus. Et hæc in Septuaginta non habentur. Præcepit Deus (Num. x) ut tuba canerent ad exercitum præparandum, qui Babyloniorum posset resistere fortitudini; sed nihil profuit imperasse, cum non sit in populo qui audeat ad bella procedere. Idcirco autem enervatus est populus, et caret viribus præliandi, quia omnis ira Dei super omnem multitudinem ejus, subauditur urbis Jerusalem, sive terræ Judææ. Sed et in nostra terra et Jerusalem, quando nos vel persecutio publica, vel variorum incentiva vitiorum superare nituntur, frustra magistris canunt tuba, et præparare nos ad bella festinant, cum nulla sit in populo fortitudo, quæ idcirco subtracta est, quia iram Dei præsentia meruere peccata.

(Vers. 15, 16.) *Gladius foris, pestis et fames intrinsecus. Qui in agro est gladio morietur: et qui in civitate, pestilentia et fame devorabuntur. Et salvi erunt qui fugerint ex eis: eruntque in montibus quasi columbae convallium omnes trepidi: unusquisque in iniquitate sua. Septuaginta, columba convallium, sive, ut Theodotio transtulit, mediantes, omnino laecerunt. Hocque quod nos interpretati sumus, omnes trepidi unusquisque in iniquitate sua, Theodotio transtulit ita: omnes mussitantes, unaquæque in iniquitate sua; ut sub metaphora columbarum meditantium, signi fletum unquamque de populo suum flere peccatum et intelligere atque sentire cur ista patiantur. Tres autem partes aliorum qui in urbe pestilentia et fame 72 moriantur, et aliorum quos gladius foris interficiet, et eorum qui captivitate fuga evaserint, supra*

(a) Alias editi, Victorio, quem sequimur, excepto, *vestræ* præferunt.

(b) Iterum Victorius legi vult in eodem loco, pro *alibi*, quod juncta sibi mutuo hæc sint testimonia.

legimus: quorum qui salvus fuerit, transibit ad montes, et instar mussitantium columbarum, sua trepidum peccata deflebit. Tropologicè vero sic accipiendum, quod qui in agro et campo est, extra fines Dominiæ civitatis, quæ interpretatur Ecclesia, adversariis mucrone feriatur, qui autem in civitate egerit negligenter, nec preparaverit sibi cibos, de quibus in Proverbiis scriptum est: *Qui operatur terram suam, replebitur* (Al. *saturabitur*) *fructibus* (Prov. xii, 11), iste fame morietur et pestilentia. Pauci autem qui vel hæreticorum gladium, vel desidiæ suæ famem, mortemque vitaverunt non salvabuntur nisi montibus, et nisi assumpserint alas columbæ, et movaverint, et requieverint. Quæ columbæ quando diu in vallibus sunt, trepidant et ad singula reformidant: quarum præcipitur imitari innocentiam et de quibus in psalmo scriptum est: *Si dormialis inter medius clerus pennæ columbæ et diargentatæ, et posteriori dorsi ejus in pallore auri* (Ps. lxxvii, 14) in cuius specie descendit Spiritus sanctus, et mansit super Dominum Salvatorem. Pulchreque juxta Theodotionem vocabimus columbam meditantem (Math. iii); eum qui in lege Domini die ac nocte meditat et de quo scriptum est: *Os justi meditabitur sapientiam* (Ps. xxxvii, 30).

(Vers. 17.) *Omnes manus dissolvuntur, et omnia genua fluent aquis. Et accingent se cilicis, et operiet eos formido*. Pro genibus aquis fluentibus, Septuaginta translulerunt, *femora pollentur humore*. Cum autem omnia tropologicè verentur, et ad montana confugerint, manus omnium dissolvuntur, et nulla contra hostes poterit resistere, pavorisque magnitudine, urina polluet genua: nec valebit profluentes aquas vesica cohibere. Accingent se cilicis, et tremor omnia possidebit. Hoc in illo populo factum est, non solum sub Babylonio, sed et sub Romano, quando pervenit in eos usque ad finem ira Dei. Cæterum et in nostra Judæa in qua est Domini confessio, quando multiplicata fuerint iniquitates, et refrigerit multorum charitas, omnes manus bonorum operum dissolvuntur, et 73 cuncta genua, sive femora fluent aquis eorum qui illicitis quæsierunt concubitus, et quos in lege *וְיִשְׁפְּטוּם*, id est, *fluum seminis sustinentes* et immundos Scriptura cognominat. Unde qui tales sunt, debent se accingere cilicis penitentiae, et venturum judicium formidare. Quod qui fecerit, meretur Isaiam audire dicentem: *Confortamini, manus dissolvite: et genua debilia roboramini* (Isai. xxxv, 3).

(Vers. 18.) *In omni facie confusio, et in universis capitibus d' calvium*. Rubor vultus, pudoris indicium est et conscientia peccatorum luet in facie: spesque salutis est, quando delictum sequitur verendum. Unde ad eam que corde duro in suis peccatis gloriabatur, dictum est: *Facies meretricis facta est tibi, nascis erubescere* (Jer. iii, 3). Calvium quo-

(d) In vulgata Hieron. edit., *super universum populum ejus*: in Hebræo autem אֵל-כֵּל-הַרְיָהוּ, quod proprie turbas, ac gentium multitudinem sonat.

(e) Apud Rabanum, *Summa, inquit, capita*.

que capitis, luctus est signum, quando perdit decorem cesariæ, et pulchritudinem comarum ornamentum. Denique et ad Jerusalem dicitur: *Pro ornamento capitis tui habebis calvitium, propter opera tua* (Isai. iii, 17). Et alius propheta: *(a) Omnia, inquit capita in omni loco altoadentur et omnibus barba radetur* (Jer. xlviii, 37). Michæas quoque ad eamdem Jerusalem: *Decalvare, ait, et tondere super filios deliciarum tuarum, dilata calvitium tuum sicut aquila* (Mich. i, 16). Et super mortuis jubetur fieri calvitium. Soli autem sancti, hoc est, Nazarei et qui ad pontificatum Domini meruerunt pervenire non radunt capita sua (Num. vi). Neque enim habent mortis opera, nec immundi sunt, quia Nazarei, id est, sancti Domini sunt. Quod si juxta eos quispiam mortuus fuerit, omnes dies pristini non reputabuntur sanctificationis eorum. Samoel Dei sanctus erat, et propterea æterna capitis ornamenta possedit: audivit illud de Cantico Canticorum: *Cincinni tui nigri sicut corvus* (Cant. v, 11). Porro Samson qui perdidit concam, perdidit fortitudinem (Judic. xvi): paulatimque reanassentibus capillis, vires redire pristinae, ut multo plures moriens quam vivens occideret. Eliseus vero licet corporis haberet calvitium, tamen quia Nazareus Domini erat, cincinnis capitis fruebatur. Unde parvuli (Al. pueri), quia parvuli erant, et nec dum ad ætatem viri pervenerant, illudentes calvitio ejus alitè dicitur: *Ascende, calve* (IV Reg. ii, 23). **74** ferarum lanati sunt moribus; quarum salus ac silvæ sunt habitaculum.

(Vers. 19.) *Argentum eorum foris projicietur, et aurum eorum in sterquilinum erit. LXX: Argentum eorum in plateis projicietur, et aurum eorum erit contemptum.* Fuga et captivitate cogente divitias et auri argenteque pondera projicient in plateis: suas tantum animas servare cupientes, ne sint ponderi quæ prius fuere luxuriæ. Alioquin et juxta anagogen, captivorum atque fugientium de Jerusalem omne argentum projicietur in plateis, in lata et spatiosa via quæ ducit ad mortem, quia angustam saluti semitam reliquerunt. Sed et omne aurum erit contemptum, vel in sterquilinum atque immunditiam reputabitur. Non enim potest habere munditiam, qui extra Domini Ecclesiam est.

Argentum eorum, et aurum eorum non valebit liberare eos in die furoris Domini. Et hoc in Septuaginta non habetur. Nulli autem dubium quin obidiosis et famis tempore, aurum argentumque esurientes non liberet: et illis pretiosissimo metallo dentes, instar durissimi lapidis retundantur. Denique sequitur: *Animam suam non saturabunt, et ventres eorum non implebuntur.* Præsentibus malis didicimus multos divites inter sericum, gemmas, et auri argenteque pondera egestate confectos, habuisse exitum mendicantium. Argentum autem et aurum eorum, qui extra Ecclesiam sunt, non liberare animas pos-

(a) In vulg. roote additur eorum, juxta Hebr. ראשיהם.

A sidentium in die furoris Domini: sed eternam eos habere famem, et inani ventre cruciari, ostendit illud testimonium in quo dicitur: *Redemptio anime viri, propriæ divitiæ* (Prov. xiii, 8). Proprie divitiæ sunt, quas nos Christi veritas docuit (Lac. xvi), qui præcepit, ut faciamus nobis amicos de iniquo mammona, quis nos recipiant in æterna tabernacula.

Quia scandalum iniquitatis æternum factum est. Ideo, inquit, possidentium aurum et argentum nec anima saturabitur, nec venter implebitur, quia hoc ipsum aurum et argentum, scandalum scelorum eorum factum est. Significat autem idola, quæ auro argenteque fabricata, suos condemnant (Al. contemnunt) **75** artifices. Pro quo Septuaginta transtulerunt: *quia cruciatus iniquitatum eorum fuit, ut in sui iniqui errore crucerentur, et se intelligant male Dei munera in blasphemiam convertisse.*

(Vers. 20.) *Et ornamentum monilium suorum in superbiam posuerunt, et imagines abominationum suarum et simulacrorum fecerunt ex eo. LXX: Electa mundi in superbiam posuerunt, et imagines abominationum suarum, et officicula sua posuerunt ex eis.* Quæ ego, inquit, dederam in ornamentum possidentium atque divitiarum, illi vertentur in superbiam ut de quibus poterant per eleemosynas et bona opera suam animam liberare, ex illis habentur materiam arrogantia. Denique ex auro et argento fecerunt idola, et mea munera in demonum simulacra verterunt. Porro quod dixere LXX, *Electa mundi in superbiam posuerunt, ad aurum argentumque referendum est:* quibus in mundo nihil putatur esse pretiosius. Illudque quod sequitur: *Offenicula eorum sciamus de Theodotione additum.* Facilis autem sensus est juxta topologiam, quod aurum et argentum, sensus et eloquia Scripturarum quæ electa sunt mundi, et quæ nobis in ornamentum data sunt, hæretici posuerunt in fomentum et materiam superbiae, et imagines diversorum dogmatum et abominationum atque officicula suorum fecerunt ex eis: ut per que poterant colere, et adorare Deum, ex his Deum offenderint.

(Vers. 21.) *Propter hoc dedit eis illud in immunditiam: et dabo illud in manus alienorum ad diripiendum: et impiis terræ in prædam, et pollutent ea.* Quia ex auro et argento, et ornamentis monilium que dederam eis, imagines sibi abominationum suarum simulacrorumque fecerunt, propterea dedit eis illa in immunditiam et in stercorea. Pro quibus Symmachus interpretatus est, *nauseam*, volens idolorum sordes exprimere. Et tradam, inquit, ea in manus hostium, ut diripiant omnia, et non tam continentem quam contaminata esse demonstrant, quæ prius videbantur esse sanctissima. Nos quoque tradimur in **76** manus inimicorum et alienorum a Deo

quando factimus ornamenta nostra simulacra demonum, et omnis gloria nostra possidetur ab impiis, sive pestilentibus terræ, ut nos suæ subjiciant potestati.

(Vers. 22.) *Et avertam faciem meam ab eis: et violabunt arcanum meum: et introiunt in illud emissarii* (sive ut Septuaginta transtulerunt *temere*; vel ut Symmachus et Theodotus, *irruptentes, et pestilens*) *et contaminabunt illud.* Cum, inquit, propter superiores causas abominationem populi avertero faciem meam ab eis, et nequaquam eos dignos meis oculis judicavero: tunc violabunt arcanum meum, quod significat Sancta sanctorum, pro quo Septuaginta, *visitationem* transtulerunt (ut in sanctis Dei fuisse presentiam demonstrarent) et irruerunt in ea impij et pestilentes terræ: quæ exceptis sacerdotibus solum pontifice nullus alius audebat intrare. Quod scimus et a Babiloniis, et a rege Antiocho Cneque Pompeio, et ad extremum factum esse sub Vespasiano et Tito, quando templum captum atque subversum est, et omnia perpetrata quæ sequens propheta sermo complectitur. (a) Ad nostra quoque mala opera avertit Deus faciem suam: et quia aversa est facies, ideo Dei violatur arcanum, ut pro sacerdotibus et sanctis Dei pestilentes ingrediantur, et universa continentur: ut qui locus esse debuit sanctitatis, fiat locus immunditiæ, juxta illud Evangelicum: *Domus Patris mei domus orationis vocabitur: vos autem fecistis illam speluncam latronum* (Math. xxi, 13).

(Vers. 23.) *Fac conclusionem, quoniam terra plena est judicio sanguinum, et civitas plena iniquitate. LXX: Et adducam perturbationem, quia terra plena judicio sanguinum, et civitas plena iniquitatem.* Verbum (b) Hebraicum *ARETHIC* (ארתיק), Aquila *conclusionem*, Symmachus et Theodotus *αρεθικισμος* id est, *confusionem* interpretati sunt. Pro quo Septuaginta posuere *περικοπη*, quod nos in *perturbationem* vertimus. Igitur, o propheta, iram meam super terram Judeam, et super urbem Jerusalem super terram conclude, ut quemodo terra plena est judicio sanguinum, omnes enim in sanguine judicantur, fundentes innoxium sanguinem: quod et in Nabuthæ persona **77** fecisse Judæos Scriptura commemorat: sic ipsorum quoque fundatur eror, et plena iniquitatis civitas demonstretur. Nam et sub Manasse repleta est urbs Jerusalem a porta usque ad portam sanguine prophetarum (I Reg. xxi). Venietque eis conclusio, et perturbatio atque confixio, ut nullus de imminentiibus miseriis possit evadere.

(Vers. 24.) *Et adducam pessimos de gentibus, et possidebunt domos eorum.* Et hæc in Septuaginta non habentur. Pro sacerdotibus et prophetis, pessimos cunctarum gentium adducam Babilonios, ut domos vestras possideant, vosque subjiciant servituti. Sed et nostras domos, id est, animas (templum enim

(a) Facile Victorio assentiat ex ingenio rescribenti, Ob nostra, pro Ad nostra. Sed mss. non suffragantur.
(b) Mes. legunt *Aréthic* cum *iod* in fine, non *harat*.

A sumus Dei, et Spiritus sanctus habitat in nobis (I Cor vi) possidebunt pessimi demones, si fuerit terra nostra plena sanguinibus, et habitatio plena iniquitatis.

Et quiescere faciam superbiam potentium: et possidebunt sanctuaria eorum. LXX: Et avertam fremitum fortitudinis eorum: et polluentur sancta eorum. Omnis superbia offendit Deum. Propterea pessimorum possidebunt domos potentium et superbiorum, et obtinebunt sanctuaria eorum, quia locum sanctimoniam spurcus ingreditur, et sua eum contaminat immunditia. Significanter autem quia polluta fuerant sanctuaria Dei, et violatum arcanum ejus, non dixit, possidebunt sanctuaria mea, sed *sanctuaria eorum*: quia post contaminationem mea esse cessarunt.

Angustia adest. LXX: Propitiatio veniet. Juxta superiorem ordinem, recte Aquila et Theodotus interpretati sunt, *adesse angustiam*: Symmachusque, *maerorem*. Septuaginta autem in medio universorum tristium, verbum posuere lætitiæ: ut lugentis animus sustentetur, et speret inter adversa, meliora, Dominumque propitiū: de quo scriptum est: *Dominus erigit altissos* (Ps. cxlv, 8). Nos autem juxta Symmachum priorem sententiam cum posteriore conjungimus, ut dicereamus:

(Vers. 25.) *Angustia superveniente, requirunt pacem, et non erit.* Quod juxta Septuaginta omnino stare non potest. Si enim propitiatio veniet, quomodo poterit pacem, et non inveniet? Quæret autem ille pacem, et non inveniet, qui audivit ab apostolis: *Pax huic domui* (Math. x, 12), et non servavit eam, nec fecit in sua mente requiescere, sed malis fugatum operibus non potest invenire. *Ipsa est 78 adest pax quæ exsuperat omnem sensum* (Philipp. iv, 7), et quam ad Patrem victor ascendens Salvator, apostolis dereliquit (Joan. xiv).

(Vers. 26.) *Conturbatio super conturbationem veniet, et auditus super auditum. LXX: Væ super væ erit, et nuntius super nuntium.* Quomodo sanctis dicitur: *Gaudete, iterum dico gaudete* (Philipp. iv, 2); et de ipsis scriptum est: *Ibant de virtute in virtutem* (Ps. lxxxviii, 8), ut presentia bona futuris bonis cumulerent: sic et his super quos venit angustia, et qui quæsierunt pacem et non invenerunt eam, veniet conturbatio super conturbationem, sive væ super væ, juxta quod et in Apocalypsi scriptum est: *væ unum abili, et væ alterum veniet cito* (Apoc. ix, 12). Et auditus veniet super auditum, nuntiusque super nuntium; juxta illud beati Job: *Cum adhuc unus loqueretur, venit alius nuntius* (Job. i, 16), mala augens malis, et appropinquans Babilonij fremitum turbarum describens.

Et quærent visionem de Propheta: et lex peribit a Sacerdote, et consilium a senioribus. Proprie singula quærentur a singulis. Vaticinium futurorum que-

toc cum Hollem, juxta contextum hodiernum Hebraicum.

ritur a propheta. Legis interpretatio, sacerdotis officium est. Prudens consilium aetas matura perquirat; juxta illud quod scriptum est: *In consilio sanctorum* [Al. *justorum*] *et congregatione, magna opera Domini* (Ps. cx, 2, 12). Haec autem non solum eo tempore, quando Babylonis contra Jerusalem veniebat exercitus, a prophetis, sacerdotibus et senioribus quaerebantur; sed quotidie in Ecclesiis requirebantur. Quae si visionem, legem, consiliumque perdidissent, frustra prophetas et sacerdotes, et seniores habere se jactant.

(Vers. 27.) *Rex ingreditur, et princeps induitur mœre*, sive, juxta Septuaginta, *interit*: qui nescio quid volentes, hoc quod de Hebraico sermone expressimus, *rex ingreditur*, omnino tacerunt. Lixisse autem Sedeciam, et omnes principes populi Judæorum fuisse mœre confectos, sancta Scriptura commemorat. Possimus autem, quamquam hoc prima fronte videatur esse blasphemum, regem lugentem nostra vitia atque peccata, Christum dicere, qui loquitur in Psalmis: *Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem* (Ps. xxix, 10)? Et appropinquans Jerusalem fleuit super eam, et dixit: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis Prophetas, et lapidas missos ad te; quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat sub alas pullos suos, et noluisti* (Math. xxiii, 37)! **79** Principes quoque vel in bonam partem apostoli erunt, qui lugent peccatores: vel in contrariam, illi quibus dicitur: *Audite verbum Domini, principes Sodomorum* (Isai. i, 11). Indueturque, juxta Septuaginta, *interit*, qui non habet armaturam Dei, nec indutus est Christo. **80** *Quotquot enim in Christo baptizati sunt, Christum induerunt* (Galat. iii, 27).

LIBER TERTIUS.

79-80 Nihil longum est quod fidem habet, et omnis retro temporum series transacta non predest: nisi forte bonorum operum sibi vitium preparaverit, quæ semper ad futura, immo ad aeterna respiciunt, et nullis terminis coarctantur. Vera sententia est: Omnia orta occidunt, et aucta senescunt. Et alibi: Nihil est enim opere et manu factum, quod non conficiat et consumat vetustas. Quis crederet ut totius orbis exstructa vicioris Roma corrueret, ut ipsa suis populis et mater fieret et sepulchrum: ut tota Orientis, Egypti, Africae littora olim dominatrice urbis, servorum et ancillarum numero completerentur: ut quotidie sancta Bethleem, nobiles quondam utriusque sexus, atque omnibus divitiis affluentes, susciperent mendicantes? Quibus quoniam opem ferre non possumus, condoleamus, et lacrymas lacrymis jungimus occupatique sancti operis sarcina, dum sine gemitu confluentes videre non patimur, explanationes in Ezechiel, et pene omne stu-

Et manus populi terræ conturbabuntur, sive, juxta Septuaginta, *dissolventur*. Quando visio non fuerit in propheta, et Legis scientia in sacerdote, et consilium in senibus: raxque luxerit, et princeps fuerit in mœre, sive in interito, consequenter et populi manus conturbabuntur, suum perdentes ordinem, sive dissolventur, antiquam fortitudinem non habentes. Pulchreque non populus Dei dicitur, cujus turbabuntur manus, et cujus non est municipatus in celo; sed populus terræ, de quo scriptum est: *Recedentes a te super terram scribentur* (Jerem. xvii, 13).

80 *Secundum viam eorum faciam eis, et 80 secundum judicia eorum judicabo eos*, sive ut Septuaginta translulerunt, *ulciscar eos*. Peccatoribus reddit Deus juxta vias suas, ut teneat iudicii veritatem. Cœterum in sanctis excedit modum clementiam. *Neque enim contiguntur sunt passiones temporis hujus ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis* (Rom. viii, 18). *Stipendia enim peccati mors*. (Ibid. vi, 23), quam recipit peccator juxta vias suas elopera sua. Cæterum justorum virtus fruatur Domini largitate, de qua Paulus loquitur: *Domum Dei vita eterna*. Quodque addidit: *et secundum judicia eorum judicabo eos*, illud Evangelicum sonat: *in quo iudicio judicaveritis, iudicabitur de vobis* (Math. vii, 1). Et Apostolicum: *In quo enim iudicio iudicatis alterum, te ipsum condemnas. Eadem enim operaris quæ iudicis* (Rom. ii, 4).

Et sciens quia ego Dominus. Iste versiculus frequenter in hoc propheta ponitur, quod supplicia atque cruciatus sequatur scientia Dei, ut quem non intelligebant per beneficia, per tormenta cognoscant.

ditum omisimus, Scripturarumque cupimus verba in opera vertere, et non dicere sancta, sed facere. Unde rursus a te commoniti, o virgo Christi Eustochium, intermissum laborem repetimus, et tertium volumen aggressi, tuo desiderio satisfacere desideramus: illud et te cæteros qui lecturi sunt deprecantes, ut non vires nostras, sed votum considerent, quorum alterum fragilitatis humane, alterum sanctæ est in Domino voluntatis.

81 (Cap. VIII. — Vers. 1.) *Et factum est in anno secundo, in sexto mense, in quinta mensis, ego sedebam in domo mea, et senes Juda sedebant coram me*. Quinto anno transmigrationis Jechonia, quarto mense, quinta mensis, superiorem visionem factam ad prophetam legimus. Hæc autem quam nunc exponere volumus, sexto anno ejusdem regis, sexto mense, quinta mensis facta memoratur. Ex quo perspicuum est post annum et duos menses hæc facta quæ scripta sunt, et vel intermissam per annum et duos menses

prophetiam, vel per totos quatuordecim menses gesta, quæ superior sermo continet. Sexto autem anno et sexto mense, et quinta die mensis, qui numeri ad fabricam mundi referuntur, et [Al. ad] carnosus sensus, qui terrena conspiciunt, et necdum cœlestia contemplantur, factam prophetiam non mirabitur, qui ad presbyteros Juda sermonem dirigi intellexerit. E quibus septuaginta tenebant thuribula, et viginti quinque in templo adorabant solem, sedebatque propheta in domo sua fugiens frequentiam multitudinis; et senes Juda sedebant coram eo, vel propheta verba audire cupientes, vel insidiantes sermonibus ejus. Significanterque dicuntur senes Juda, ut nihil ad Israel, hoc est ad decem tribus, quæ prius captæ fuerant, sed ad eos qui de tribu Juda cum Jechonia ducti erant in captivitatem, dici intelligamus.

(Vers. 2.) *Et cecidit super me ibi manus Domini Dei*. *Et vidi, et ecce similitudo quasi aspectus ignis ab aspectu lumborum ejus, et deorsum ignis: et a lumbis ejus et sursum, quasi aspectus splendoris, ut visio electri LXX: Et facta est super me manus Adonai Domini: et vidi et ecce similitudo quasi species viri a lumbis ejus, et deorsum ignis, et a lumbis ejus, et sursum quasi visio auræ*. quasi visio electri. Virum, Hebraeus sermo non continet. Visionem autem auræ, quæ in Septuaginta non habetur, de Theodotione addidimus. Et pro eo quod nos diximus, *cecidit super me manus Domini*, Symmachus transtulit, *incidit mihi 82 manus Domini* quod in Hebraico dicitur (a) *תפחול* (727). Manus autem *ἐπιπέταυ*, id est, opera significat, ut visionis possit sacramenta cognoscere. Et hoc considerandum, quod non ipsas videat veritates; sed similitudinem ignis, quia a lumbis usque deorsum ignis apparuit; et a lumbis sursum quasi aspectus splendoris, ut visio electri. Pro splendore, qui in Hebraico dicitur *זֶרַח*, auram Theodotio transtulit, ut in supernis Dei refrigeria demonstraret. Denique et in Regum volumine beatus Elias adventum Domini non in tempestate contemplantur et turbine, non in ignis ardoribus; sed in aspectu aure tenuis atque lenissima, ut Dei Omnipotentis mansuetudinem comprobaret. Opera autem coitus, quæ significantur in lumbis, usque deorsum, igne purgantur. Et opera virtutum, quæ a lumbis ad superiora consurgunt, splendorem habent atque fulgorem, et tamen, nec ignis usque ad pedes dicitur; nec splendor electri usque ad caput, sed deorsum; nec diversitate meritorum, alius usque ad illud et illud membrum; alius usque ad illa et illa perveniat. Et quomodo qui sanctitudinis perfectionem tenent, ad verticem usque perveniunt, sic qui in peccatorum

(a) Antea, *תפחול*, initio absque aspiratione. Cod. Sangerm. antiquiss., apud Montifaucon., *תפחול*. (b) Hæcenus manifesto errore obtinuit in vulgatis libris *caeli pro xeli*, quod emendare non dubitavimus, cogente subnexæ expositionis contextu, atque ipsa Theodot. versione *τῆς εὐκρίνοσ τοῦ ζήλου*. In Com-

A profundo sunt, plantas igneorum pedum tenere credendi sunt.

(Vers. 3.) *Et emissa similitudo manus apprehendit me in cincinno capitis mei LXX: Et extendit similitudinem manus, et assumpsit me in fimbria verticis mei*. Et hic similitudo manus, non ipsa manus extenditur, neque enim in Deo aliquid corporale est. Videturque manus et membrum humani corporis atque consueti, nequaquam terreat eum qui assumitur atque comprehenditur. Si enim in colubri, vel in qualibet alia bestiarum similitudine tetigisset prophetam, ipsa dissimilitudo membrorum terruisset assumptum. Parsque comprehenditur capillorum, quia totius apprehensionem capitis, humana natura non sustinet. **Pro cincinno**, Septuaginta **83** transtulerunt *κράσπεδον*, id est *fimbriam*: quorum alterum in capitis, alterum in vestibus accipi solet.

Et elevavit me spiritus inter terram et caelum. Primum similitudinem manus apprehendit postea elevatur a spiritu, qui spiritus non eum statim ad caelum levat, sed inter terram et caelum, ut terrena interim derelinquens, festinet ad caelum. Possimus autem et hoc dicere, quod propter bona opera, propheta similitudinem manus Dei apprehensus sit, et propter scientiam rerum spiritualium elevetur a spiritu.

(Vers. 4.) *Et adduxit me in Jerusalem in visione Dei, juxta ostium interius quod respiciebat Aquilonem, ubi erat statuum idolum Zeli ad provocandum æmulationem*. Et ecce ibi gloria Dei Israel, secundum visionem quam videram in campo. LXX: *Et adduxit me in Jerusalem in visione Dei ad vestibulum portæ quæ respicit Aquilonem: ubi erat statua possidentis. Et ecce erat ibi gloria Domini Dei Israel secundum visionem quam vidi in campo*. Hoc autem quod in quibusdam codicibus reperitur *Et in statua imaginem (b) Zeli*, de Theodotione additum est. Reliqua similiter. Quando dicit: *adduxit me in Jerusalem in visione Dei*, ostendit se non in corpore, sed in spiritu esse translatum. Juxta quam visionem possumus et caelos, et profunda maris, et inferna conspiciere, dum rationes singulorum cogitatione complectimur. Primum autem venit ad vestibulum, quod respicit ad Aquilonem, ut ibi videat statuum idoli Zeli ad provocandam æmulationem; ut de illo loco possit ad interiora penetrare, et cernere reliqua, quæ postea describuntur. Statuum autem idoli Baal in templo Dei positum, narrat historia. Pulchreque appellatur *idolum Zeli*, quia ad æmulationem et zelum Domini provocat; juxta illud quod in Deuteronomio dicitur: *Ipsi me provocaverunt ad zelum in eo qui non erat Deus: et ego provocabo eos ad zelum in gente quæ non est* (Deut.

ment, quoque in Sophonia cap. 1: *In tantum, inquit, Judas, et Benjamin venerunt impietatem, ut in Templo Domini, juxta quod scribit Ezechiel, et Regnum quartus Iheri ostendit, statuum Baal, quam imaginem Zeli Dominus vocat, statuerint et in eodem sanctuario idola et Dominum pariter venerati sint, etc.*